

ZRINYI MIKLÓS A KÖLTŐ MINT HADVEZÉR.¹⁾

A török hódoltság időszaka Magyarországon egész sajátzerű tüneteket mutat, melyeket más nemzetek hadtörténelmében hiába keresünk. Másfélszázados küzdelem időszaka volt ez, mely alatt a harc soha se szünetelt, s az úgynevezett *béke* a nyílt háborútól csak annyiban különbözött, hogy a harc csak kisebb erőekkel folytattatott, a foglalások, rablójáratok, harácsolások, pusztítások és gyűjtogatások csak a hódoltságra s annak legközelebbi szomszédos területeire terjedtek ki.

A Muraköz, a szigeti hős és utódai által nagy tekintélyre emelt Zrínyi-család főbirtoka, kétszeresen kedvezőtlen helyzetben volt, mert északon a kanizsai hódoltsági kerülettel, délfelől a boszniai pasa kitágított hatalmi körével lévén határos, mindkét oldal felől állandó és folytonos támadásoknak volt kitéve.

A kifejlődött harcok változatos szerencsével, de egészben mégis a magyarokra kedvező eredménnyel folytak; Zrínyi Miklós e küzdelmeknek gyermeksege óta szemtanúja volt, sőt azokban gyakran vitéz atyja, Zrínyi György, oldalán személyesen is részt

¹⁾ Kivonat és mutatóvány *«Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái»* című, most megjelent műből. A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottságának megbízásából sajtó alá rendezte, bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta *Rónai Horváth Jenő* honvéd százados. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Ára 2 ft; a *Hadtörténelmi Közlemények* előfizetői számára: füzve 1 ft, kötve 1 ft 50 kr.

Az itt — ismertetés helyett — közölt rész a bevezető dolgozattól van véve, s Zrínyi Miklóst mint hadvezért mutatja be; a bevezető dolgozat második része, mely Zrínyi Miklós hadtudományi elveit tárgyalja, e folyóirat 1889-ik évi II. évfolyamában közöltetett.

vett, s így nem csodálkozhatunk azon, hogy a családja hősi tradícióival eltelt, s a harczi dicsőség iránt fogékony lelke, már gyermekkorában magába szívta ama szenvedélyt, mely később egész lénye fölött uralkodott. Harcz volt a gyermek vágya, az vált az ifjú eszményévé, az töltötte be a férfiú egész életét.

De bár a Csáktornya körül lefolyt harcok a hadi pályára készülő gyermek-ifjúnak kitünő előkészítő iskolául szolgálhattak, az, a tisztán gyakorlati irányú neveléssel kapcsolatban, melyben Zrínyi a szülői háznál részesült, alig alkotott volna Zrínyiből egyebet, mint egy derék vitézt, ki társait testi erőben, ügyességben, vitézségben és bátorságban ugyan felülmúlja, de másként közülök ki nem emelkedik.

Hogy belőle nagy ember, nagy hadvezér váljék, a szívnek és elmének felsőbb kiművelése, a természeti tehetségeknek helyes irányban való fejlesztése volt szükséges. E gondosabb nevelést, e felsőbb kiművelést Zrínyi Miklós atyja halála után gyámja, Pázmány Péter bíboros érsek, nagyszombati hírneves intézetében nyerte. Itt ismerkedett meg Zrínyi a római klasszikusokkal, melyekkel azontúl egész életén át szívesen foglalkozott; itt mélyedt bele a hazai történelem tanulmányozásába, melyből ama lángoló hazaszeretetet merítette, mely jövő élete minden cselekményének fő rugója volt, mely őt nagy tettekre, nagy alkotásokra lelkesítette; itt fejlődött ki ama rendkívüli önállósága, jellemzilárdsága, mely őt mint hadvezért s mint államférfiút egyaránt kitüntette.

Olaszországi útjáról, mely nevelésének befejezését képezte, 1637-ben visszatérve, mint alig 20 éves ifjú átveszi birtokai kormányzását s már itt hozzákezd ama reform-alkotásokhoz, melyeket — ha a sors irányában kedvező — bizonyára az egész országra kiterjeszt s a mint birtokát hatalmas és erőteljes új intézményekkel megerősítette, biztosította, úgy erősítette s biztosította volna magát az országot, mely ily intézményeknek soha nagyobb szükségében nem volt, mint ép ekkor.

Hadügyi intézkedéseiből különösen figyelemre méltó Csáktornya újjáépítése, melyet új és szilárd védőművekkel látván el, birtokainak nemcsak közigazgatási, de katonai központjává is tett, melyhez a szintén kijavított, védő-őrséggel s védelmi eszközökkel bőven ellátott kisebb erődök, mint egy czélszerűen szervezett erő-

dítési rendszer egyes tagjai sorakoztak. De az erődöknél még sokkal hathatósban megvédte Zrínyi a Muraközt határozott föllépésével, midőn a hatalmas kanizsai pasát egy kisebb, de döntő jelentőségű ütközetben oly hatásosan megverte, hogy azontúl támadásai ellen hosszú időre biztosítva volt.

Zrínyi e föllépésével magának s birtokainak nyugalmat szerzett s e nyugalomra nagy szüksége volt, mert elméjében már ekkor megfogalmazott ama nagy és hatalmas gondolat, *mely egymaga elégséges arra, hogy Zrínyit hazánk legnagyobb fiai, legnagyobb vezérei közé emelje.*

E nagy gondolat az volt, hogy *a magyar hazáját a török rabiga alól önerejéből fölszabadítsa.*

Közel másfél század óta görnyedett már Magyarország török rabság alatt, s hazánk ez idő alatt a végpusztulás lejtőjére jutott. Igaz, hogy már Báthory István gondolt a török kiűzésére, de ő ezt lengyel segítséggel, a 15 éves háború férfiai is e jelszót hangoztatták, de ők, valamint Bethlen Gábor is, e művet a császár segítségével akarták végrehajtani, később pedig az eszme teljesen feledésbe merült, s az idő múlt a nélkül, hogy az ország fölszabadítására, önállóságának és függetlenségének visszavívására csak egyetlen komoly kísérlet tétetett volna.

Zrínyi családjában a török elleni gyűlölet hagyományos, örökségszerű volt, mely apáról fiúra szállt s a szigetvári hőstől egész a költőig ivadékról ivadékra fokozódott. De míg Zrínyi elődei megelégedtek avval, hogy a töröknek minden kínálkozó alkalommal kárt tegyenek, beütéseit, rablásait megtorolják, portyázó csapatait megsemmisítsék: Zrínyi Miklós hatalmas szelleme e kisebb eredményekkel be nem érhetett s oly magas célzt tűzött maga elé, melyre kortársai ekkor még csak gondolni sem merészkedtek.

A török hadak féktelen pusztításai, vad kegyetlenkedései szemei előtt folytak le, s míg a magyar faj pusztulását, sülyedését vérző szívvel szemlélte, lelke föllázadt e türhetlen állapotok ellen. Míg kortársai a nemzet nyomoráról megfélekedve, idejüket vallási meddő vitatkozással tölték, Zrínyi forrón szeretett hazája szomorú jövőjén töprengett, s lelkében mindinkább meggyőződött arról, hogy ha a magyar nemzet egy hősies erőmegfeszítéssel a török rabigát le nem rázza, vagy végkép elpusztúl, vagy nemzeti s állam

függetlenségét elveszítve, a két hatalmas szomszéd, a török és német, martalékává válik.

Így született meg a fölszabadítás, a nemzeti függetlenség kivívásának nagy gondolata.

Zrínyi Miklós volt kortársai közt az első, ki a veszély egész nagyságát átlátta, ő volt az első, ki a fölszabadítás nagy eszméjét újból fölvetette.

De ha nagyszerű volt maga az eszme, még nagyszerűbb volt a mód, a mely szerint Zrínyi a fölszabadítás nagy művét végrehajtani akarta.

Zrínyi ebbeli törekvéseinek alaptétele az volt, hogy *a magyar nemzet a török iga alól való fölszabadulását csakis önmagának köszönhesse*. A magyar nemzet maga volt az, ki a gyászos emlékezetű mohácsi csatában az országot török rabságra juttatta, a magyar nemzet maga legyen az, ki e gyűlölt ellenséget másfél századig tartó garázdálkodás után hazája területéről kiüzi. Éledjen föl újra a magyar dicsőség, mely hajdan az egész világot betöltötte, küzdjön a magyar egy élet-halál harcöt hazája megszabadítására, s ne köszönje a diadalt senki másnak, hanem csakis saját dicső fiainak.

A török kiűzésének merész eszméje csak egy nagy hadvezér elméjében születhetett meg, ki magát egy ily óriási mű végrehajtására hivatva érzi, az ohajtás pedig, *hogy a magyar e nagy művet minden idegen segítség nélkül, egyedül maga végezze el*, kockáztassa lételét, hogy azután a dicsőség is egyedül az övé legyen, ily eszme *csak egy nagy hazafi szívében keletkezhetett*.

De a magas műveltségű s ifjúsága daczára hadi tapasztalatokban már is bővelkedő Zrínyi átlátja azt, hogy e nagy mű kivitelére egyelőre még sem az idő, sem a viszonyok nem kedvezőek. Be kell tehát várni az időpontot, melyben a harc megindítható s addig el kell követni mindent, hogy a küzdelem idejekor a nemzet készen álljon.

Nagy eszméje végrehajtásához Zrínyinek két tényezőre volt szüksége: *hadvezérre* első sorban, ki nemcsak bátorság, vitézség dolgában honfitársai közül kiemelkedjék, de a ki a hadi tudományokban s a hadművészetben is jártassággal bírván, a hadműveletek vezetésére, a csaták intézésére alkalmas legyen s így a győzel-

met kivívhatta ; másod sorban pedig *hadseregre*, mely a hírneves. harcokban edzett s minden irányban kipróbált török hadsereggel bátran legyen szembeállítható, s azt ha számban nem is, de fegyverben, katonai képzettségben, bátorságban, vitézségben és lelkesedésben felülmúlja. Ha e kettő megvan, ám induljon meg a küzdelem életre-halálra, kimenetele nem lesz kétes. És ha az isteni kiszámíthatlan bölcsesség még is úgy határozná, hogy ismét a magyar bukják el, bukása nem gyászos lesz, mint volt Mohácsnál, hol a magyart nem a török, hanem önnön galádsága, fiainak oktalansága, önző irigysége, pártoskodása s ebből eredő készületlensége verte meg, hanem dicső, mint volt az oly nemzeteké, melyek hatalmas ellenfelekkel szemben mindent elkövettek, mit a hazaszeretet parancsol, s csak akkor buktak el, midőn fiaik öntudatos, dicsőséges s önfeláldozó harcokban elvérzettek.

Hogy a bekövetkezendő nagy küzdelemben a *vezér* szerepét Zrínyi önmagának szánta, mondanunk sem kell. Nem beteges ambitio volt ez, mely sok ifjú életerejét elérhetlen célok utáni törekvésekben fölemészti s megsemmisíti, nem túlzott nagyragvas, mely jog nélkül előtérbe tolokodik ; tudjuk, hogy Zrínyi soha oly vállalatba, mely erejét felülmúlta, nem fogott, tudjuk, hogy szerencséje tetőpontján sem szédült el s nem egy megérdemelt kitüntetést utasított vissza.

A vezéri szerepre a jogcímet első sorban önmagából meríthette ; mert kit illette meg egy nagy mű végrehajtása előbb, mint azt, kinek elméjében az eszme megfogamzott, ki arra hivatást, tehetséget érez ; de joga volt a vezéri szerepre még mint az ország egyik legelőkelőbb családja fejének, mint zászlós úrnak, mindenkéül pedig mint a szigetvári hős ivadékának, ki nagy őse minden fényes tulajdonát örökölte s már is az ország első leventéi közé tartozott.

Ámde Zrínyi a történelem tanulmányozásából okulást merítve, s jól tudva, hogy a háború vezetésére, a csaták intézésére hivatott hadvezérnél, valamint a hadseregnél is más föltételek szükségesek, mint az egyszerű portyázó hadviselésnél : a hadvezérrel szemben, ép úgy mint a hadsereggel, magas követelményeket támasztott ; már pedig a mint az akkori magyar hadsereg, úgy maga Zrínyi sem bírt azokkal a kellékekkel, melyek az országot fölszabadító

nagy küzdelemben — hogy azok sikert ígérjenek — mellözhetlenek valának.

Megkezdette tehát a művelést előbb önmagán, hogy azt a nemzeten azután annál nagyobb sikerrel folytathassa; fáradhatlanul munkálkodott szelleme kiképezésén, tehetségei fejlesztésén, hogy majd akkor, midőn a küzdelem ideje beköszönt, midőn a magyar nemzet a főlzabadító sereg zászlói alá sorakozik, kész legyen a vezér is, ki a magyar lobogókat diadalra vezesse.

Újra elővette tehát a régi remekírókat, a hazai történelmet, s hozzá az akkor ismert összes hadtudományi munkákat is, és önmegtagadó buzgalommal fogott azok tanulmányozásához. Hogy mily módon, mily sikerrel folytatta, mutatják munkái, mutatják véghezvitt cselekedetei. Munkáiról e vázlat folyamán még módunkban lesz bővebben foglalkozni, forduljunk tehát ismét cselekedeteihez, melyek főlemlítése hadvezéri jellemzéséhez nélkülözhetlen.

Az 1637-től 1644-ig terjedő időszakban Zrínyi, mint légrádi és muraközi főkapitány, az őrizetére bízott országrész megvédelmezésére szorítkozott; de már ez apró küzdelmekben is kitűnik vezéri képessége, önállósága, melynélfogva a harcokat az eddigi hagyományos szokásoktól eltérőleg vezeti.

A végeken eddig úgy volt szokásban, hogy a magyar urak csak akkor nyúltak fegyverhez, midőn a török kalandozó hadak területükön megjelentek, rabolni, gyűjtogatni kezdettek; ekkor a várúr összeszedte — többnyire csekély számú s hirtelenében fölfegyverzett jobblágyokkal megerősített — hadát s a törökre ütött. Bárha a török portyázókat ilyenkor többnyire visszaverte, az eredmény teljes még sem volt soha, mert a gyűjtogatást megelőzni, az elrablott holmikát s a rabszíjra fűzött foglyokat visszavenni, csak ritkán sikerült; a török mindig idejekorán gondoskodott arról, hogy vállalatának gyümölesét biztosságba helyezze. Még gyakoribb volt az, hogy a várúr, készületlensége folytán, bevárta míg a török falai alatt megjelen s őt a küzdelemre fölhívja. Megtörtént ugyan néha, hogy egyesek csapataikkal török területre is beütöttek, de e vállalatok cél és terv nélküli kalandozások valának, melyekkel a töröknek nagyobb károkat okozniok csak ritkán sikerült.

Zrínyi hadviselése ettől merőben különbözött; égvén a vágytól, hogy a hadtudományi művekből tanultakat a gyakorlatba átültesse,

kipróbálja s magának minél szélesebb körű hadi tapasztalatokat szerezzon, vállalatait mindenkor előleges megfontolás, előre megállapított terv szerint hajtotta végre.

Minden jobbágyához a legszívélyesebb viszonyban állván, őket arra ösztönözte, hogy a töröknek területe felé való közeledését vele mindig idejekorán közöljék, megértetvén velök, hogy kiraboltatásukat, falvaik fölgyújtását csak úgy tudja megakadályozni, ha a török hadakat a támadásban megelőzheti s őket megverheti, mielőtt még nagyobb károkat okozhatnának. Ily módon a Muraközben egy rendszeres önkéntes hírszerző szolgálat szerveződött, mely vállalatait lényegesen megkönnyítette. Nem ritka eset volt az, hogy az asztalnál ülve, vagy éj közepén ágyában fekvé fogadta egyik-másik jobbágya jelentését s osztotta ki a parancsokat, hogy a török mikép, hogyan támadtassék meg. Leggyakrabban azonban maga állott jól fegyverkezett, kitünően kiképezett, bátor s mindenkor harcukészen álló csapata élére, hogy a török elé vágatasson s azt meglepje. Igen gyakran lesállításban várta a kalandozó törököt, vagy egyik-másik vajdája által törbe csalatta, hogy azután hirtelen váratlanul rajtaütvén, rövid küzdelem után megsemmisítse, vagy legalább visszautázza.

Zrínyi ezek szerint nem várt a török támadására, nem akkor nyúlt a fegyverhez, midőn falvai lángoltak s várait a török lovasok portyázták körül, hanem a támadásban a törököt mindenkor megelőzni igyekezett; ily módon az eddig dívó védő hadviselés helyébe a *támadó hadviselést* léptette, melynek később is, egész életén át, híve maradt.

E küzdelmeknek ugyan csak azon egy — bár magában is elég fontos — eredménye volt, hogy a Muraköz, sőt miután öcsese Péter mindenekben az ő tanácsa szerint járt el, s vállalataikat nem ritkán együtt is hajtották végre, a horvát végek is a török betörések ellen a legteljesebb sikerrel megoltalmaztattak, mégis Zrínyi nevét dicsfényvel vonták körül, s híre úgy a magyar hazában, de még inkább a törökök közt, mind inkább elterjedt; Zrínyi már ez időben a legeszélyesebb s legtapasztaltabb vezérek közé számíttatott, kitől a nemzet még igen sokat várhat.

1644-ben tevékenységének színhelye megváltozott. A svéd hadak jeles fővezére, Torstenson, kormánya részéről a dánok meg-

támadására utasítottván, a császári sereg, Puchheim altábornagy alatt egész erővel I. Rákóczy György erdélyi fejedelem, a svédek szövetségese, ellen fordult. Királyi fölhívásra e hadjáratban Zrínyi Miklós is, mint egy horvát dandár parancsnoka, részt vett. Vele együtt működtek Wesselényi Ferencz egy magyar és Barkóczy László egy lengyel dandár élén s az ónodi ütközetben Kemény Jánosnak Ibrányi Mihály által vezetett megyei hadait és hajdúit szétverték.

Ez volt az első eset, hogy Zrínyi Miklós nagyobb harcviszonyok közt működhetett s már itt kimutatta, hogy tehetségeit a nagy háborúban ép úgy képes érvényesíteni, mint a törökök elleni portyázó hadviselésben. Ez volt egyszersmind az első és utolsó eset, hogy Zrínyi kardját — bár a király oltalmára — saját honfitársai ellen használta.

Két évvel később Zrínyi már mint cs. és kir. tábornok és a horvát hadak főkapitánya jelent meg Szakolczán, a császári hadsereg gyülekező helyén, s részt vett — Lipót főherceg alatt — Wrangel svéd hadának Morva- és Csehországból való kiűzésében. E hadjáratban szintén többször kitűnt merész támadásaival; ezek közül különösen fölemlítést érdemel az, melyet a svédek ellen a király szemei előtt hajtott végre,¹⁾ s melyben több mint 200 svédet levágván s majd ugyan annyit fogságba ejtván, az egész főhadiszállás ünnepelt hőse lón.²⁾

Míg Zrínyi a király szolgálatában távol járt, a Muraköz és a horvát végek védelmét öcsese, Péter, vezette, de a megvédelmezendő terület nagyságánál fogva nem akadályozhatá meg azt, hogy Ali, a hatalmas kanizsai pasa, a Muraközt pusztítsa.

Mihelyt Zrínyi hazaérkezett, első gondja e galád pusztítások megtorlása s a túlhatalmas pasa megfenyítése volt. E czélből alig megpihent hadát öcsese, Péter, csapataival s a Batthyány Ádám dunántúli főkapitánytól nyert segélyhaddal megerősítvén, Kanizsa

¹⁾ Rattkay i. m. 214. l.

²⁾ Egy 1819-ben kiadott «G. H. I. gróf Zrínyi Miklós» című nyomtatványban, mely a Nemz. Múzeum birtokában van, az is mondatik, hogy III. Ferdinándot Égernél Zrínyi megszabadította; erre azonban hiteles bizonyítékot nem leltünk.

ellen indúlt. Ali pasa egy a magyar hadat számban sokkal erősebb sereggel fogadta, de ennek daczára súlyos vereséget szenvedett s hadát a megsemmisüléstől csak a vár közelsége óvta meg, hova a vesztett ütközet után visszahúzódott.

Mint a svédek elleni hadjáratban, Zrínyi itt is bebizonyítá hadművészeti elvei egyikének kétségbevonhatlan igazságát, hogy a háborúban nem annyira a számbeli túlerő, mint inkább az eszes vezetés, a had fegyelmezettsége és lelkesült bátorsága az, mely leggyakrabban diadalra segít.

Még ugyanaz évben, a Pozsonyban tartott országgyűlésen, Draskovics János horvát bán nádorrá választatván, helyébe Horvát-Szlavon-országok bánjává 1647-ben gróf Zrínyi Miklós nevezetett ki. Ime tehát, a király méltányolta a nagyratörő hős kiváló érdemeit s alig harmincz éves korában oly állásba emelé, mely az országban a nádor után következett.

De nem egyedül a császári hadsereg soraiban, a svédek és szövetségeseik elleni hadjáratokban szerzett érdemei voltak azok, melyek a királyt a báni kinevezésnél vezették, mint inkább Zrínyi rendkívüli népszerűsége, melylyel a magyar hazában bírt. A szigetvári hős dédunokája, dicső nevét, melyet nagy őstől örökölt a fényes hadi tettek hosszú sorozata által még ragyogóbbá tette s a király, midőn Zrínyit az ősei által már több ízben elfoglalt báni székbe emelte, nemcsak jutalmazott, de a magyar főnemesség nagy többségének óhajtását teljesítette, kik Zrínyi iránt valláskülönbség nélkül a legnagyobb tisztelettel s bámúlattal viseltettek. E mellett Zrínyi Miklós a leggazdagabb, leghatalmasabb s legbefolyásosabb főurak közé tartozott, s ez időben valóban alig lehetett volna valakit találni, ki a báni méltóságra jogosítottabb, szellemi és egyéb jeles tulajdonságainál fogva pedig alkalmasabb lett volna.

Zrínyi Miklós életében, banná való kinevezésével, új időszak nyílik meg. Bárha mint főlovászmester, zalai és somogyi főispán, légrádi és muraközi főkapitány országos dolgokkal már eddig is foglalkozott, új méltósága következtében az országos ügyekre való befolyása nemcsak hogy növekedett, de ezentúl az ország sorsának egyik hivatott s törvényes intézőjévé vált.

Bárha ideje nagy részét ezentúl a báni és országos ügyek foglalák el, kardja azért mégis ritkán pihent. A bánság és a Muraköz

védelmét öccse Péter ugyan sikeresen teljesítette, de ez rendkívüli bátorsága, vitézsége s nagy testi ereje mellett csekély önállósággal bírván, minden dologban bátyja tanácsával élt; ha pedig valamely nagy vállalat volt készülöben, valamint mindenkor, ha Miklós a bánóságban vagy a Muraközben jelen volt, a vezetést Zrínyi mindig maga vette át, s a Zrínyi név a törökre félelmes lenni soha sem szünt meg.

Zrínyi Miklós lelkében ez idő alatt a török kiűzésének eszméje mindig mélyebb s mélyebb gyökereket vert, s most már, miután önmagát úgy elméletileg mint gyakorlatilag a lehető legtökéletesebben kiképezte, miután vezéri tehetségeit kisebb és nagyobb viszonyok közt vívott számtalan küzdelemben kipróbálta, hadi tapasztalatait nemcsak öregbítette de érvényesítette is, vezéri hivatottsága iránt eddig netán még táplált kételyeit bátran elvethette s hozzá foghatott feladata másik részének megoldásához. Mert a török kiűzésének nagy művéhez az első tényező, a *hadvezér*, Zrínyi személyében ugyan már megvolt, de hiányzott a másik, nemkevesebb fontos tényező, a *jó hadsereg*.

Zrínyi ez időben már, tanulmányból és saját tapasztalatából, igen jól ismerte a monarchia hadügyi viszonyait; ismerte jól a császári zsoldos hadsereget, annak tisztjeit, vezereit, — ismerte a magyar nemesség hadait, melyeket azok királyi parancsra a hadsereghez vezettek, ismerte a végbeli hadakat, a végvárak parancsnokait, s mindezeknek nagyobb és kisebb viszonyok közt való hadakozási módját. De ismerte a külföld hadseregeit is; ismerte mindazon változásokat, újításokat, melyek úgy a hadsereg-szervezés, mint a hadászat, harcászat, fegyverügy, szóval a katonai tudományok minden ágazatában különösen a legutóbbi időben Orániai Vilmos, Gusztáv Adolf s mások befolyása folytán létrejöttek, s ez ismeret benne azon meggyőződést érlelé meg, hogy a török kiűzésére sem a mostani hadseregek, sem a hadviselési mód nem alkalmasak, még kevésbé a császári hadsereg vezerei, kik a mohácsi vész óta a törökkel szemben folytatott harcokban teljességgel képteleneknek bizonyultak, még azok is, kik más hadszínhelyeken, más ellenséggel szemben sikereket, dicsőséget arattak.

A magyar-török háborúk alapos és beható tanulmányozása alapján kétségtelenné vált előtte, hogy a török kiűzése csak *magyar*

vezérek, magyar tiszték alatt álló *magyar hadseregeknek* sikerülhet, mert a töröknek Európában való megjelenése óta egyedül csak a magyar hadak voltak azok, melyek a kereszténység e közös ellen-ségével sikeresen s diadalmasan megmérkőzhettek.

Ánde a magyar hadügy Hunyady János és Mátyás óta oly rendkívüli módon hanyatlott, hogy jelen állapotában ily nagy mű végrehajtásához teljességgel hasznavetetlen volt. Reformálni, átalakítani kellett tehát azt, alaposan, gyökeresen s a harc csak akkor válik vala lehetségessé, ha az átalakulás e nagy műve be-fejezve van.

Kiindúlva azon igen helyes nézetből, hogy a nagy török biro-dalom Magyarország további megtartására a legnagyobb erőfeszíté-éseket teendi, melyek ellenében a magyarnak is *a nemzet egész ei ejét* kell kifejteni, reformterveiben Zrínyi az *egész magyar nemzetet* felöleli, melynek hadi ereje egy már békében megalkotott, fegyvelme-zett s kitünően kiképezett *magyar nemzeti állandó hadsereg* körül csoportosúlna.

Zrínyi fölfogása, hogy a török ellen az eddigi hadkiegészítési mód mellözésével szedett-vedett zsoldos csapatok helyett *az egész nemzet fegyverbe állítandó*, s nemes és pór egyaránt a haza védel-mére hívandó, méltán meglepheté vala a világot; fenséges volt ez eszme, mely mint hatalmas, tündöklő üstökös tűnik föl hazánk ak-kori, vallási viszályok, önző érdekhajhászás s hazafiatlan közönyös-ség által elborított sötét egén, s nemcsak hadvezéri bölcsességéről tesz tanúságot, de bemutatja a hazáját forrón szerető s a fenyegető veszélyeket látnoki erővel sejtő lánglelkű államférfiút is.

Föltétlen híve az uralkodó háznak s a koronázott magyar királynak leghűségesebb alattvalója, ki reformterveit csak alatta, általa s a törvényes országgyűlés hozzájárulásával kívánja végrehajtani; de sürgeti e végrehajtást, mert Magyarországot csak akkor véli úgy a török mint a német befolyás ellen eléggé biztosítottnak, csak akkor véli elég erősnek nemcsak a török járom alól való fölsza-badulásra, de egyszersmind arra, hogy nemzeti létét, függetlenségét ama törekvések ellen megoltalmazza, melyek végcélja Magyaror-szágnak a német császári birodalommal való egyesítése volt.

A nemzetnek királyválasztó joga még megvolt, alkotmánya, bár sérelmeket többszörösen szenvedett, ekkor még eléggé biztosí-

tottnak volt tekinthető; de a merő idegenekből, külföldiekből álló császári kormánytanács reactionarius hajlamai eléggé ismertek valának. Zrínyi ez áramlatot kitünően ismerte, s szívét hazafiúi aggodalom tölté el; előre látta a veszélyt, mely a magyar nemzetet fenyegeti arra az esetre, ha a törököt nem magyar, hanem császári hadak űzik ki, s minden erejét, minden tehetségét fölhasználta, hogy a nemzet szeméit fölhyissa, lethargikus álmából fölrázza, s egyesülésre, tömörülésre ösztönözze.

Mielőtt azonban a nemzet eszéhez, belátásához fordúlna, előbb szívére, lelkére kíván hatni. Elő akarja készíteni a magyar nemzetet a mellőzhetlen nagy küzdelemre, de mielőtt hozzá komolyan szólna, mielőtt reformterveit előadná, kedvező hangulatra akarja ébreszteni. Kezébe ragadja tehát a lantot, s megpendíti rajta azokat a húrokat, melyek a magyar nemzet szívében, míg csak él, örökké visszhangra találnak: énekel hazaszeretetről, nemzeti dicsőségről, önfeláldozó hősiességről. Mint hajdan Tirtäus, földidézi a dicső küzdelmek emlékét, hogy honfitársait hasonló hősiességre, vitézségre, hazaszeretetre buzdítsa. Megalkotja remek eposzát, mely nemesak a magyar, de a világirodalomnak egyik drága gyöngye, s melyben ösét mint a nemzet büneiért megváltó-halált szenvedett martírt mutatván be, bebizonyítja, hogy e világon csak egyetlen nagyság van: a hazafiúi nagyság, egyetlen nemes szenvedély: a hazaszeretet.

Majd ismét folyóbeszédben írt *«Siralmas panasz»*-a kerül forgalomba, melyben az 1655-ik évi országgyűlésen az örökös királyság behozatala mellett fölhozott érveket dönti meg; kimutatja, hogy a magyar képes önmaga is arra, hogy a török hatalmát megtörje s a hazából kiűzze, — sokkal inkább mint a császári hatalom, a császári hadak, melyek mindaddig csak az ország romlását mozdították inkább elő, s azt megoltalmazni képtelenek valának.

Később, 1662 tájékán, bocsátja ki Zrínyi a *«Török áfium ellen való orvosság»* című nagyszabású szózatát, melyben velőkéig ható erővel s elragadó ékesszólással buzdít a török elleni harcra, közrebocsátván egyszersmind reformtervei egy részét, melyekben a föl szabadítás nagy művének legszükségesebb eszközét, a magyar nemzeti hadsereg megalakítását, sürgeti. Kiméletlenül ostorozván a ferdeségeket, melyek a magyar nemességre ragadtak, s fölfedvén a

hiányokat, melyek a hadsereg értékét megsemmisítik, kijelöli határozottan az irányt, melyet a nemzetnek, ha önállóságát, függetlenségét megóvni s területét fölszabadítani akarja, követnie kell.

Végül pedig, mivel a nemzetnek, hogy a törökkel megmérkőzhessék, sokat, igen sokat kell tanulnia, Zrínyi a hadi tudományokat a nemzet közkincsévé óhajtja tenni, s megírja hadtudományi műveit, melyekben a tiszti, alvezéri állásokra törekvőknek böles útmutatásokat ad. Oktatásai, melyek ez iratokban foglalvák, mély tudásról, szelleme fenségéről, nagy önállóságról s ritka éles ítélő képességről tanúskodnak, s a magyar tudományos irodalomnak örök időkre dízére szolgálnak.

Igy működött Zrínyi feladata második részének megoldásán, a magyar nemzeti hadsereg megteremtésén.

Látni fogjuk később, hogy mind e törekvések, mind ez erőfeszítések sikertelenek maradtak. Kortársai sokkal törpébbek voltak, semhogy szelleme magas röptét követhessék, hogy tiszta, önzetlen, egyedül a haza üdvét czélzó törekvéseit megértsék, támogassák.

E sokoldalú munkásság nem gátolta Zrínyit abban, hogy legkedvesebb foglalkozásához, a török elleni harcához, időnkint vissza ne térjen. Mert bár a béke a törökkel 1650-ben 22 évre megkötött, s Zrínyi azt maga is, mint horvát bán, 1652-ben a kanizsai pasával Légrádon fényesen s ünnepélyesen megújította, ugyancsak a kanizsai pasa már a következő évben Kis-Komárom ellen támadást intézett. Zrínyi Miklós erre Kosztainicza megtámadásával felelt s ennek védő-őrségét, valamint a fölmentő török hadat öt véres ütközetben majd teljesen megsemmisítette. Részt vett később — bár lázas betegen — a segesdi ütközetben is, mely Kis-Komárom másodszori támadásának megtorlására vívatott s a török újabb vereségével végződött.

E kisebb harcok szakadatlanul folytak 1660-ig, s Zrínyit hol az országgyűlésen találjuk az ország érdekeit illető tanácskozásnál, hol a Dráva és Száva vidékén, hol a törökök betolakodó portyázó hadait űzi vissza.

Az 1655-ik országgyűlés elé Zrínyi és párthívei nagy érdeklődéssel néztek, mert Pálffy Pál nádor elhalálózása folytán a nádori állás volt betöltendő. Bárha Zrínyi a nádori méltóság elnyeré-

sére nyilvános lépéseket nem tett, ez állásra kétségtelenül törekedett s a hazafiak java része valóban őt tekintette Pálffy utódjának. Bár teljesedésbe ment volna e kívánság! Zrínyi, mint Magyarország nádora, hazája sorsára mérhetetlen befolyást gyakorolhat vala s talán sikerül neki nagy eszméjét végrehajtania, mely Magyarország újjászületését vontá volna maga után. De a sors mást határozott. A Zrínyi-család Miklósban és Péterben fénye, szerencséje tetőpontjára ért; de a sötét végzet már leleskedett a haza e két nagy fiára, s csak alkalomra várt, hogy őket lesújtván, a Zrínyi-családot örökre megsemmisítse.

Zrínyi Miklós nem lett nádor. A kormány sokkal jobban ismerte őt, mint nemzete; jól tudta, hogy a két Zrínyi a magyar nemzeti pártnak, ha nem is kikiáltott, de általánosan elismert feje, vezére. Ha Miklós nádor lesz, Péter követi őt a bánóságban s e két férfiú oly befolyást, oly hatalmat gyakorolhat vala a nemzet fölött, hogy a kormány terveit örökre megsemmisítik. Azt a férfiút, ki az egész nemzetnek, a katolikus és református rendeknek egyaránt, teljes bizalmát bírja, ki az örökös királyság behozatalának leghevesebb ellenzője, ki abból, hogy a kormány terveinek s cselekedeteinek ellensége, semmi titkot nem csinál, ki szelleme fenségénél s jelleme tisztaságánál fogva az egyedüli férfiú, ki a nemzetet összetartani, érdekeit megvédelmezni képes, ki reformterveivel az országot újjáalkotni, nagygyá és erőssé tenni készült, kinek lelkétől talán még az a gondolat sem volt távol, hogy a magyar nemzeti királyság eszméjét személyében újra megtestesíti s Hunyady Mátyás korát eleveníti újra föl, az ily férfiút a nádori székbe ültetni nem lehetett.

Zrínyi nem vétetett föl a nádorjelöltek sorába, s a nádori méltóságra Wesselényi Ferencz választatott meg.

De Zrínyi gondolkodása sokkal nemesebb, hazaszeretete sokkal önzetlenebb, sokkal tisztább vala, semhogy e mellőzés, mely a haza javára irányzott legmagasztosabb terveit ölte meg, benne keserőséget támaszson. Nem fakadt panaszra mint Forgách Ádám, nem duzzogott titokban mint mások, hanem szemeit elérendő céljára függesztve, lankadatlanul működött a török háború előkészítésén.

Igaz ugyan, hogy szándékai megvalósítását a nádorrá való meg-

választás hatalmasan elősegítette volna; de tekintélye Wesselényi megválasztásával nem csorbúlt, mert ha az udvar őt is jelöli, megválasztása biztos. Egyébiránt Zrínyi bizott szerencsecsillagában. Ha a nagy nap, midőn az egész nemzet fegyvert ragad, elérkezik, ő készen lesz; ha a hazának szüksége lesz reá, ha a nemzet megváltójául a sors őt jelölte ki, a nemzet meg fogja őt találni.

A magyar nemzeti hadsereg törökverő hadjáratában diadalmas hadvezér őhajtott ő lenni; sokkal több volt ez, mint a nádori méltóság, sőt eszményileg talán több még, mint maga a királyság, s e téren versenytársa nem volt. — Bár lett volna! Bár akadt volna még valaki, ki Zrínyi nagy eszméinek társa, szerencsétlen bukása után pedig azok örököse lett volna; ki átvette volna a zászlót a haldokló kezeiből, hogy a magyar nemzetet a Zrínyi halála után bekövetkező sötét időszak alatt az egyedüli fényes cél, a nemzeti dicsőség felé vezérelte volna!

Zrínyi az országgyűlés után, melyen I. Lipót magyar királylyá választatott és koronáztatott, birtokaira vonult s az 1656-tól 1660-ig terjedő időszak alatt részben a török elleni portyázó hadviseléssel, részben pedig irodalommal s tanulmányjaival foglalkozott. Ez idő alatt került forgalomba, mint már említettük, még pedig mindjárt az országgyűlés után, a «Siralmas panasz», valamivel később 1656 és 1657-ben a hadtudományi munkák nagyobb része, melyekről a kortársak a legnagyobb elragadtatással emlékeznek meg.

Magyarország beléletében ez időszak alatt kevés változás történt, de annál több az erdélyi részekben.

1657-ben, még I. Lipót trónra lépte (1657 április 2.) előtt, indította meg II. Rákóczi György fejedelem szerencsétlen lengyel háborúját, mely nemcsak Rákóczira, de magára Erdélyre is végzetessé vált. A háború, mely úgy a császár mint a török akarata ellenére indult meg, gyászos véget ért s alkalmat nyújtott a töröknek Erdély ügyeibe avatkozni. A szultán Rákóczit letéve, helyébe Barsay Ákost választatta fejedelemmé, midőn pedig Rákóczi a török ellen fordult, a budai pasa által úgy 1659-ben mint 1660-ban megveretett. Ez utóbbi alkalommal, a Kolozsvár mellett, Gyalu és Fenes közt, vívott csatában, Rákóczi halálosan megsebesülvén, Nagyváradra vitétt, hol június 6-án meghalt.

A török sereg ekkor a békeszerződések ellenére Nagyváradot ostrom alá fogta, s bár úgy Wesselényi nádor, mint Souches császári altábornagy seregeikkel a város közelében táboroztak, Nagyváradot hosszas vívás után 1660 augusztus 30-án elfoglalta. Barcsay fejedelemsége tehát megvolt mentve, de nem sokára, mert a nagy adók fizethetése végett Erdélyt zsarolván, az év végén a fejedelmi széket Kemény Jánosnak volt kénytelen átengedni.

Várad elvesztése Magyarországon nagy elkeseredést szült, mivel kelet felé a legfontosabb végvár vala s általában Erdély s a Tisza-vidék kulcsának tartatott.

Nehéz szívvel vette ezt Zrínyi Miklós is tudomásúl, ki a dunai részekből Várad alá vezetendő sereg parancsnokságával már későn bízott meg s égett a vágtyól, vajha a szegyet egy a török ellen intézendő nagyobb csapással visszatörölhatná.

Az alkalom nem is késett. Kanizsa, a Váraddal majdnem egyenlő fontosságú s török kézben levő végvár, kevéssel Várad eleste után kigyúladt, s a folyton terjedő tűz a lőportárat felrobbantván s a lövegeket megolvasztván, a védő-őrséget az ellenállás eszközeitől — legalább rövid időre — megfosztotta.

Mint a villám termett ott Zrínyi csáktornyai hadával s Kanizsát ostromolni kezdé. A török csak gyöngén védekezett s a vár megadása már csak napok kérdése volt, midőn Zrínyi táborában a bécsi császári kormány követe jelent meg s az ostrom további folytatását betiltotta.

Mérhetetlen boszuságában Zrínyi kardját a földhöz vágta, de engedett a királyi parancsnak s az ostromot félbenhagyva, seregével visszament Csáktornyába.

A császári kormány Kanizsa ostromát azon indokolással tiltotta be, hogy e vár megvétele a török által békeszegésnek tekintetnék s a háború újból való kitörését idézhetné elő. Nem tudjuk, hogy a császári kormány gyöngeségét vagy rövidlátását csodáljuk-e inkább. Összetett kezekkel nézte e kormány, hogy Nagyvárad, e nagyfontosságú véghely, melynek birtoka úgyszólván egész Erdély birtokát biztosította, a török által szerződés ellenére s a béke megszegésével elfoglaltatott, s a helyett, hogy a fontos végvár elvesztéseért kárpótláskép egy másik hasonló fontosságú hely megszerzését maga kezdeményezné, betiltja Kanizsa ostromát akkor, midőn a

vár már majdnem kezünkben volt. E mellett elég rövidlátó azt hinni, hogy a béke még fenttartható, a háború elkerülhető lesz.

Akár elfoglalja Zrínyi Kanizsát, akár nem, a háború mindenkép biztos volt, s így eszélyesebb lett volna e hadászatiilag nagyfontosságú helyet birtokba venni, mi által a katonai helyzet a jövő háborúra sokkal kedvezőbbé válhatik vala.

Bármennyire elkedvetlenítette Zrínyit vállalatának oktalan meghiusítása, nagy lelke csüggedést nem ismert; látta ő s érezte, hogy a válság közeleg, s készült erre. Ha a császári kormány Kanizsát elfoglalni nem akarta, vagy nem merte, gondoskodott ő arról, hogy Kanizsa hatása ellensúlyoztassék s e vidék egy fontos hadászati támpontot nyerjen.

Ott, hol a Mura és a Dráva vize összefolyik, Zrínyi a következő évben, midőn a törökök mindig nagyobb és nagyobb erővel léptek föl s így a béke fölbontottnak volt tekinthető, egy új várat emelt, melyet saját nevééről Zrínyivárnak ¹⁾ nevezett. Nem ismeretes, vajjon bejelentette-e a bán építési szándékát a császári kormánynak, de biztosra vehetjük, hogy nem; mert ha a kormány a szándékról előlegesen értesül, az építést bizonyára betiltja. E mellett szól ama lázas izgatottság is, melylyel az építés végbement. Egykorú német tudósítások szerint Zrínyi maga személyesen naponta három órán át talicskázta a földet, hogy példája által a munkásokat buzdítsa s az építést siettesse.

A vár fölépült s a kormány a megtörtént dolgon többé nem változtathatván, az építést utólag helybenhagyta s a várba királyi őrség helyzetetett. Annál nagyobb volt a török dühe. Köprili nagyvezír a kanizsai pasát, ki a vár építését meg nem akadályozá, megfojtatta s helyébe Ali pasát küldte, kitől remélte, hogy Zrínyit megfenyítendi. De Zrínyi buzgón örködött vára biztossága fölött, s testvérével, Péterrel, ünnepélyes esküt tett, hogy a várat, míg élnek, el nem hagyják, s ha egyikök országos ügyekben távozni kényszerülne, vagy táborba szállana, a másik a várban marad.

Időközben I. Lipót elérkezettnek vélte az időt arra, hogy a

¹⁾ A németeknél Zrínyi nevének elferdítésével Serinvár; ez elferdített nevet (Szerinvár, vagy néha Zerinvár) magyar írók is, bár helytelenül, szél-tiben használják.

török által folyton szorongatott Erdély ügyeibe beavatkozzék, s Kemény János fejedelem, valamint a magyar rendek ismételt kérelmére Montecuccoli tábornagy alatt egy 15,000 főnyi sereget küldött Erdélybe, melynek főadata Erdély fölmentése és Kemény visszahelyezése volt. Montecuccoli egyesült Kemény hadával s vele együtt Kolozsvárig nyomult elő, de a török sereg megtámadására semmikép sem volt rábírható, s miután néhány várba őrséget helyezett, 1661 szeptember 17-én Erdélyből ismét kivonult. Kemény ennek következtében ismét magára maradt, a török által letétetett, midőn pedig a harczot saját csekély erejével fölvette, az 1662 január 23-án vívott segesvári csatában elesett.

A magyar rendek Montecuccoli ez eredménytelen hadjáratát gáncsolván, a császári fővezér egy magyar-gyűlölettől áthatott iratban védekezett, melyben különösen hangsúlyozta, hogy a magyarok, hadügyekben való tudatlanságuknál fogva, az ő hadműveleteit megérteni s így megítélni képtelenek. Az elbizakodott olasz vezérnek egy névtelenül kiadott röpiratban Zrínyi Miklós válaszolt, s a magyarokat Montecuccoli vádjai ellenében megvédelmezvén, állításait éles gúnnyal, de egyszersmind meggyőző modorban és ékes nyelven pontról pontra megczáfolta.¹⁾

Ez írásbeli vita nagy befolyással volt Zrínyi Miklós egész további működésére, mert a hiúságában mélyen megsértett Montecuccoli lelkében Zrínyi iránt kiolthatatlan gyűlölet keletkezett, mely később számos, a haza ügyére és Zrínyi nemes törekvéseire fölötte káros viszály okozója lőn.

Lipótnak az erdélyi ügyekbe való beavatkozása, daczára annak, hogy Montecuccoli az ellenséggel való összeütközést a leggondosabban elkerülte s tétlenül szemlélte, mint pusztítja a török Erdélyt s mint fűz százezreket rabszíjra, mégis előidézte a császári kormány által annyira rettegett török háborút. A szultán s a nagyvezíri állásra emelt fiatal Köprili Ahmed a Magyarország elleni hadjáratot már az 1662 év tavaszán elhatározták.

¹⁾ Montecuccoli és Zrínyi vitáiratai első ízben teljesen, jegyzetekkel és magyar fordításban is, a «Hadtörténelmi Közlemények» 1890-ik évi III. évfolyamában (125—136. és 424—444. lap) adattak ki. A «Történelmi Tár» előbbi kiadása sem fordítást sem jegyzeteket nem tartalmaz.

A császári kormány követségei útján most lázasan működött a háború kitörésének megakadályozásán, de siker nélkül; a hadjárat el volt határozva s minél nagyobb engedékenységet mutattak a császári követek, annál inkább fokozódtak a nagyvezír követelései, melyek közt Székelyhíd, Nagy-Károly és Kálló átadásán kívül már Zrínyivár lerombolása is szerepelt. A kormány ekkor nemcsak a Montecuccoli által megszállt erdélyi várak kiürítését, de sőt Zrínyivár lerombolását is fölajánlotta; de mind hiába.

A százezer főt meghaladó török sereg 1663 márczius havában Drinápolyból elindult s Nándorfehérváron és Eszéken át Budának tartván, oda július közepén megérkezett. Hadműveleteinek első tárgyául a nagyvezír Érsekújvár megvételeét tűzte ki s miután Forgách Ádám érsekújvári főkapitány hadát augusztus 5-én Párkány-nál megverte, augusztus 15-én Érsekújvár alatt állott.

A császári sereg fővezérévé kinevezett Montecuccoli tábornagy hadművészeti elveihez híven, majd Óvárnál, majd Cseklésznél, majd Pozsonynál táborozott s erejét, mint mindig, most is elégtelennek tartván, a török hadakkal való összeütközést gondosan elkerülte s az ellenség előnyomulásának megakadályozására, vagy csak megnehezítésére is egyetlen kísérletet sem tett; ép úgy támogatás nélkül hagyta Forgáchot, minnek következménye lön, hogy Forgách Érsekújvár várát hat heti hősies védelem után a töröknek feladni kényszerült. Érsekújvár veszedelmét rövid idő alatt Nyitra, Léva, Nógrád, Szécsény, Palánk, Buják, Komjáti és Galgócz bukása követte. Montecuccoli ezek elfoglalását ép oly kevésbé volt képes megakadályozni, mint a nagyfontosságú végvár, Érsekújvár elestét.

E gyászos hadjáratnak egyetlen fénypontja Zrínyi Miklós bán tevékenysége.

Már kora tavasszal fegyverre kelvén, a kormánynak azt ajánlotta, hogy a török útját még a Drávnál elállja, ha támogatást nyer. Ajánlata el nem fogadtatván, portyázó hadviselésre szorított s csapatai egész Budáig kalandoztak.

Majd nagyobb erővel kívánván föllépni, a nélkül, hogy erre a király által fölszólítottatott volna, a bánsági részek számára júliusban Varasdon országgyűlést tartott, a horvátokat fegyverbe hívta s azokat saját kis hadával egyesítvén, előbb egy a Dráva vidékén kalandozó, Arnót pasa által vezetett török hadat, vert szét, majd

pedig visszaverte a kanizsai pasa 10,000 főre emelkedett hadát, ki Zrínyivárát éjnek idején s csel útján hatalmába ejteni igyekezett.

Ekkor, szeptember végén, vette Zrínyi a királyi meghívást, hogy 4000 főnyi seregével a császári sereghez csatlakozzék. Érsekújvárnak ugyan segítséget már nem vihetett, mert ez megérkezéig elesett, de megérkezése már egymagában rettegést keltett a töröknél, annál is inkább, mert megérkeztét egy a Nyulak szigetén (a mostani Margitszigeten) táborozó török hadnak rajtaütés által való fölkonzolálásával jelentette be.

Zrínyi ezután a Csallóköz védelmét vállalta magára s Puchaim komáromi kapitánynyal egyetértőleg, nemcsak hogy a törökök több támadását diadalmasan visszaverte, de sőt a Dunaágon és a Vágon hidat vervén, a balparton álló török főserег nyugtalanítására több sikerült támadást intézett.

Zrínyi fölhívta ugyan Montecuccolit, hogy vele közreműködve, a török ellen egy nagyobb szabású támadást intézzen, de ez — bár láthatta, hogy körmönfont manőverei a törökre a legkisebb hatást sem gyakorolják — határozott támadó föllépésre nem volt rávehető, s a Brünnig és Olmützig dúló tatárok a foglyok ezreit a császári fővezér szemei előtt hajtották az érsekújvári rabszolgavásárra. Miután azonban a nagyvezír a Dunán Zrínyi csapatai miatt át nem kelhetett s a tél is közeledőben volt, a török főserег Párkányon és Esztergomon át Buda felé visszavonult.

E visszavonulás új és igen kedvező alkalmat nyújtott a török megtámadására, s Zrínyi a császári fővezért erre ismételen föl is szólította, de Montecuccoli részint elveinél, részint a Zrínyi ellen táplált gyűlölségnél fogva, közreműködését ezúttal is megtagadta.

Zrínyi Miklós tehát 3—4000 főnyi hadával maga vállalkozott a török főserег visszavonulásának nyugtalanítására, mit oly kitűnő sikerrel hajtott végre, hogy a töröktől, melynek hadát egész Esztergomig, sőt némely csapataival egész Budáig üldözte, a keresztény foglyok és a zsákmány nagy részét elszedte.

Zrínyi ezek után a Muraközbe sietett, hol jelenléte szintén szükségessé vált. Mert alig távozott Zrínyi Miklós szeptember végével a Dunához, a török újabb kísérletet tett Zrínyivár elfoglalására; e támadást, mely ezúttal a boszniai pasa által vezetett, a várban visszamaradt Zrínyi Péter megelőzte és hősileg visszautasította; a

pasa 9000 főnyi seregéből 2000 a Károlyváros közelében október 17-én vívott harc terén maradt s Zrínyi Péter 15 török zászlót vitt a diadal jeléül Zrínyivárba. Zrínyi Miklós november vége felé érkezett vissza, s ép jókor, hogy a nagyvezír által küldött 16,000 főnyi tatár seregnek Zrínyivár és a Mura-vonal ellen intézett újabb támadó kísérletét visszaverje. A november 27-én vívott ütközetben a tatárok megverettek s a Murán való átkelésben megakadályoztattak.

Ez aránylag rövid hadjáratban első ízben működik Montecucoli és Zrínyi egymás mellett; de e közös működés nem hogy közelebb hozta volna őket, de sőt még élesebbé tette a viszályt, mely köztük amúgy is, ama bizonyos röpirat óta — fenállott. Montecucoli szentül hitt a szerinte óvatos, de valóságban közönyös és tétlen, a törökökkel szemben pedig mindenestre czélszerűtlen s így eredménytelen hadviselési módja helyességében, s Zrínyi fölhívásait csak zaklatásnak, illetéktelen beavatkozásnak tekintette. Ez utóbbi pedig, meggyőződve arról, hogy a török ellenében csak az általa számtalanszor kipróbált és mindenkor sikeres móddal, t. i. a szakadatlan, soha nem nyugvó s folyton megújuló támadásokkal lehet boldogúlni, a császári fővezér vonakodásában inkább a rosszakaratot látta, mely a haza veszedelme iránt közönyös, s hajlandó volt hinni, hogy Montecucoli nem elvből, de az ellene s a magyarok ellen táplált gyűlöletből cselekszik így. Midőn pedig Zrínyi megmutatta, hogy az ő hadviselési módjával, az erők csekélysege daczára, nagy eredményeket lehet kivívni, ez a császári fővezérben természetes irigységet keltett, mely viszonyukat csak rosszabbá tehetette.

A király a két fővezér iránt egyenlő bizalommal, vagy inkább, akkori kormányrendszeréhez képest, egyenlő bizalmatlansággal viseltetett. Magasztalja Zrínyi tetteit, s bár ez vezéri képességeit százszor bebizonyította, s Montecucolival nemcsak képesség, de katonai tudományos képzettség tekintetében is fölért, a fővezérletet meghagyta Montecucolinál; nyilván azt hitte, hogy a versengés az ügy előnyére fog válni s a sikereket majdan növeli. Igen, ha két Zrínyi Miklós lett volna ott! De az egyik, a nagyobb rész parancsnoka Montecucoli volt s így a versengés az ügynek csak veszedelmére válhatott.

Gyönyörűen kiemelkedik e nehéz viszonyok közt Zrínyi nemes, önzetlen jelleme; bár ajánlatainak konok visszautasítása, vagyis

inkább elvetése mélyen sérthette, ez őt nem ösztönzi a visszahúzó-
dásra, de sőt arra serkenti, hogy csekély hadával megtegye mindazt,
mit az ügy érdekében jónak lát. Míg a császári főserég Pozsonynál
vesztegel s az eseményeket tétlenül szemléli, Zrínyi maroknyi hadá-
val folyton harcban áll s egy alkalmat sem mulaszt el arra, hogy
az ellenség helyzetét megnehezítse s neki minél több kárt tegyen.
Ha már nem akadályozhatta meg Érsekújvár s a többi várak eles-
tét, a szerencsétlen hadjáratnak legalább következményeit igyekszik
enyhíteni; meggátolja az ellenség tovább terjeszkedését a reá bízott
irányban, s elszedi a foglyokat és a zsákmányt, melyet az ellenség
a császári főserég működési körletében gyűjtött.

Montecuccoli, mint emlékirataiban is olvashatjuk, hivatkozva
tábornagyi rangjára, az ilyenmű tevékenységet megvetéssel utasítja
el magától, s magasztalja saját és seregének érdemeit, hogy az örö-
kös tartományokat ő mentette meg; e mellett ócsárolja Zrínyi, de
sőt még a nagyvezír eredményeit is, ki megelégedett egy szerinte
nyomorult hely (Érsekújvár) megvételével. Igaza is van; a nagyve-
zír nagyobb eredményre is törekedhetik vala s úgy véljük, Monte-
cuccoli abban is alig gátolta volna, hogy a birodalmi székvárost,
Bécset, hatalmába ejtse.

Az 1661—64-ik évi hadjáratokban a főszerepet Montecuccoli
és Zrínyi Miklós vitték; az egyik a bécsi császári kormány, a másik
a magyar nemzet képviselője volt. S valóban, a mily nagy volt az
ellentét az akkori császári kormány és a magyar nemzet közt, oly
nagy volt az a német és magyar hadak e két fővezére közt is. Egyik
az elmélet, másik a gyakorlat; egyik az óvatos habozás, másik a
merész elhatározás embere; míg a császári fővezér soha alapos szá-
mítás, a bekövetkezhető esélyek pontos mérlegelése nélkül vállá-
latba nem bocsátkozott, Zrínyi cselekedeteit leggyakrabban a lelke-
sedés és tettvágy pillanatnyi fellobbanása irányozta; ha a tábornagy
ellenségről kapott hírt, kiszámította a matematikai arányt s ennek
megfelelőleg határozott; a bán nem számított, hanem cselekedett;
támadott s az ellenséget megverte. Így történt legutóbbi ütközeté-
nél a tatárok ellen is; a hír az ellenség számát 40,000-re tette, de
a bán — noha csak alig 3000 fővel rendelkezett — a törököt mégis
megtámadta s meg is verte; csak utólag, kivívott győzelem után,

becsli meg az ellenség számát s azt nagy szerényen csak 10,000-re teszi.

Jellemökben, gondolkozásukban, szóval egész lényökben a legnagyobb ellentét uralkodott, mit növelt még azon körülmény, hogy Montecuccoli mint idegen, ki a császári seregben pénzért vállalt szolgálatot, a magyar nemzet szenvedései, a török dúlásai s az ország bármely veszélyeivel szemben érzéketlen maradt s elhátározásainál csupán kormányának érdekeit s az örökös tartományok biztosságát tartotta szem előtt. Ezzel ellentétben Zrínyi lelkében a hazafiúi keserv dúlt, midőn hazája romlását, nemzete pusztulását szemlélnie kellett, s egész dicsőségét, szívverének utolsó cseppjét is készségesen föláldozza vala, ha ez által hazája sorsán javíthat.

Hogy e két férfiú a hadművészet elveire nézve is ellentétes álláspontot foglalt el, magától értetődik; erre nézve e tanulmány másik részében még bővebb felvilágosítást fogunk nyerni.

Térjünk most vissza az események fonalához.

Bármily kevésse szerette is a császári kormány Zrínyi Miklóst, a fényes sikerek hatása előtt, melyeket Zrínyi a Dráva, Mura, Vág és Duna vidékein kivívott, el nem zárkozhatott. Montecuccoli fitymálta ugyan e sikereket, de a nép, Magyarországbán ép úgy mint Ausztriában, de sőt egész Németországban, lelkesedéssel fogadta a győzelmi híreket, melyek az eddigi vészkiáltások által fölizgatott kedélyeket megnyugtatták; a győzelmi jelentések nyomtatás útján egész Európában elterjedtek s Zrínyi Miklós (a németeknél hibás kiejtéssel Graf von Serin) nevét dicsfényvel vették körül.

Ily körülmények közt Zrínyit a kormány sem mellőzhette, s a fényes diadalok babérkoszorújával ékesített magyar fővezérnek a török háború ügyeibe nagyobb befolyást volt kénytelen engedni. Zrínyi tehát meghívatott a regensburgi tanácskozásokra, hol merész tervei mindinkább visszhangra, méltánylásra találtak. Bekövetkezett ama kivételes esetek egyike, hogy a császári hadi tanácsban a magyarok befolyása érvényre emelkedett.

A regensburgi tanácskozások első eredménye az *1664-ik évi téli* — vagy mint máskép nevezni szokták — *drávai* vagy *eszéki* hadjárat volt. E hadi terv mindenekelőtt a II. Szulejmán által épített s a törökök által a Magyarországba való betörésekre közel másfél század óta használt eszéki híd elrombolását vette czélba;

az idő, melyet a török a híd helyreállítására fordít, Kanizsa és más fontos pontok elfoglalására és a török sereg útjába eső vidék elpusztítására használható föl, amikor pedig a török átkel, serege a Drávánál lett volna megtámadandó.

Miután e hadi terv Montecuccolinál s a vele tartó katonai szakférfiaknál a leghevesebb ellenzésre talált, s mivel e tervet nézetünk szerint Zrínyi hadvezéri képességeire is élénk világot vet, szükségesnek tartjuk, hogy e tervvel egy kissé behatóbban foglalkozzunk, összehasonlítván egyszersmind Zrínyi tervét, Montecuccoli tervezetével.

Lássuk előbb, miféle előnyöket ígért Zrínyi s milyeneket Montecuccoli tervezete.

Zrínyi tervének előnyei a következők:

1. A téli hadjárat már magában, mint az akkori időben teljesen szokatlan vállalat, meglepi a török fővezérletet, s bizonyosságot tesz a német-magyar hadsereg vállalkozó szelleméről, tetteiről.

2. Az eszéki hídnak elrombolása a nagy Szulejmán hagyományain tisztelettel csüggő törökre leverőleg hat s az ellenséges sereget megfosztja — legalább egyidőre — az átkelés lehetőségétől.

3. A vidék elpusztítása elveszi a töröktől a sereg fentartásának eszközeit, s arra utalja, hogy az élelmi szert, takarmányt stb. saját országából magával hozza. Minél számosabb a sereg, mely Magyarország ellen indul, annál nagyobbak a beálló nehézségek, a sereg mozgása annál lassúbb, hadműveletei annál nehezebbek lesznek, mi időt szerez az ellenműveletekre.

4. A terv módot nyújt arra, hogy az ellenség a Dráván való átkelés közben, tehát reánk kedvező viszonyok közt, támadtathassék meg.

5. Az ellenséget már a határon föltartóztatván, Magyarország megkíméltetik az ellenséges hadak dűlásától, működési körlete a legszűkebb tere szoríttatik.

6. A török nem vonhat hasznót a birtokában levő fontos hadászati pontokból, nem használhatja föl az erőket, melyek az országban szétszórva vannak.

7. Ha a nagyvezír a határon vereséget szenved, ez tetemesen

megkönnyíti az országban levő török haderők megsemmisítését, s lehetővé teszi, hogy az általa elfoglalt pontok egyenkint visszavé-
tessenek. De ha a Dráván átkel is, ez és a további előnyomulás
sok időbe kerül, mely idő az erők összegyűjtését, s azok egy részé-
vel Kanizsa s más dunántúli török helyeknek már előleges elfogla-
lását lehetővé teszi.

8. A terv a török működő sereg ellen irányúl s ha a támadás
sikerül, a hatás nagyobb.

9. A döntés gyorsabban következik be, a hadjárat rövidebb
idő alatt folyik le.

10. Végre — ami a fő — a terv végrehajtása a *meglevő erőkkel*
is lehetséges, s ami szintén igen fontos dolog, a *főszerep* a
tevékeny, határozott Zrínyi Miklósnak jut, mi a sikernek már
fél biztosítéka.

Montecuccoli terve szerint¹⁾ a török a Duna völgyében volt
megtámadandó, Esztergom és Buda elveendő, azután pedig a
támadás lépésről-lépésre, óvatosan és biztosan Belgrád, s még
tovább Szófia és Philipoppolis felé folytatandó.

E hadművelet, magyarországi részét illetőleg, Montecuccoli
szerint azon előnnyel bírt, hogy :

1. Nem marad mögöttünk ellenség, a dunai hajózás fölszaba-
dúl, a sereg Magyarország közepén áll s minden részét egyenlően
segítheti.

2. Esztergom és Buda bevétele könnyű, mert erős ellen-tüzér
állások nincsenek, s mert az ostrom-anyag a Dunán könnyen le-
szállítható.

Montecuccoli nemcsak hogy több előnyt föl nem sorol, de
még hadműveletét föltételekhez is köti ; kívánja nevezetesen, hogy
a dunai *főszeregen* kívül még *mellekseregek* működjenek Felső-
Magyarországon és Horvátországban, — továbbá *hogy a török sereg*
már vagy meg legyen verve (?) vagy az ostrom előbb kezdessék
meg, *mielőtt a török sereg megindúl.*²⁾

A dunai hadműveleti irány, ha annak célja a török uralom
megtörése Magyarországon, kétségtelenül a legcélszerűbb volt, s

¹⁾ Montecuccoli, Commentarii, lib. II. cap. III.

²⁾ Mindezeket lásd Montecuccoli emlékirataiban az idézett helyen.

a Montecuccoli által fölsoroltakon kívül nézetünk szerint még a következő nevezetes előnyökkel bírt :

1. A hadsereg támadó előnyomulása és a hadműveletek alatt való fentartása e működési vonalon a legkönnyebb.

2. Esztergom és Buda nagy fontosságú hadászati pontok ; ha a török ezeket elveszti, elvesztette a Duna fölött való uralmát, meg van fosztva a partváltás lehetőségétől.

3. Buda Magyarország fővárosa, mely közel másfél század óta török iga alatt görnyed ; ha fölszabadíttatik, ebből az országra s a működő hadseregre is, mérhetlen erkölcsi előny származik.

4. Esztergom és Buda a német-magyar seregnek ugyanazon hadászati előnyöket biztosítja, melyekkel eddig a török bírt.

5. Budát elvesztve, a török elveszti a talajt lába alól, s Magyarország fölötti uralma kérdésessé válik.

Ámde mindez előnyök *csak akkor* juthatnak érvényre, ha :

1. A kormány a dunavölgyi főszereg és a mellékseregek megalkotására *elégendő erővel rendelkezik*.

2. Ha a szultán az eseményeket *tétlenül szemléli* és Magyarország megtartására sereget vagy épen nem, vagy csak későn küld.

Mivel pedig a császári kormány a mondott seregek megalkotására *erővel nem rendelkezett*, a szultán pedig Köprili Ahmed nagyvezír alatt egy 50,000 főből, és 100 ágyúból álló működő hadsereget birtokai megoltalmazására *tényleg küldött*, s ha Budát fenyegetve látja, bizonyára még négy-ötször annyi erőt is küld, melynek miként való leküzdésére a császári fővezér terve mit sem tartalmaz, Montecuccoli terve elveszítette a reális alapot ; nem számítván a *valóban létező körülményekkel* s mereven ragaszkodván azon nézethez, hogy a török háborút a tudomány elvei szerint *csakis így* és másképp vinni nem lehet, a tudós tábornagy terve nem egyéb egy theoretikus problémánál, mely a létező viszonyok keretébe be nem illeszthető, meg nem oldható, végre nem hajtható, s így a *gyakorlatban teljességgel értéktelen elme-futtatás*.

Zrínyi Miklós hadi terve nem tudós problema, mely valószínűtlen, vagy lehetetlen tényezőkön alapúl, nem matematikai képlet, hanem *a körülmények, a létező viszonyok gondos egybevetésén alapuló terv, mely a rendelkezésre álló erőkkel valóban*

régrehajtható, s tekintve a tervező egyéni tulajdonságait, a siker biztos reményével kecsegtethetett.

Zrínyi Miklós terve tehát egész határozottsággal tökéletesebb volt, mint a császári fővezéré s fényesen tanuskodik a mellett, hogy Zrínyi nem csupán vitéz katona, ügyes portyázó vezér, de a hadászatban s a felsőbb seregvezetés művészetében is otthonos parancsnok, szóval *hivatott hadvezér* volt.

Nincs kétségünk az iránt, hogy ha a császári kormány Zrínyi iránt teljes bizalommal viseltetik, őt fővezérré kinevezi, s a meglevő erőket teljesen rendelkezésére bocsátja, Köprili Ahmed alig jut át a Dráván, a vasvári szerencsétlen béke be nem következik, s Buda vára talán 20 évvel előbb kerül magyar kézbe vissza.

Sajnos, a dolog nem így történt. A császári kormány úgy Zrínyinek mint Montecuccolinak eleget akart tenni, elfogadta s egyesítette mindkettő tervét, a meglevő erőket háromfelé szétforgácsolta, s így az alkotott csoportok mindegyikének tevékenysége már eleve megbénítatott.

Legelőször is Zrínyi terve vétetett foganatba, amennyiben Zrínyi nem csak fölhatalmaztatott a téli hadjáratra, de sőt hozzá rendeltetett a birodalmi segélyhad, mely *Hohenlohe Gyula* német tábornok alatt már Stiriában állott.

A két sereg a Muraközben egyesült s 15—16,000 magyar-horvát és 9000 fő német csapatból, összesen tehát mintegy 24—25,000 főből állott. A két fővezér, Zrínyi és Hohenlohe, egymástól függetlennek mondatott ki, de a császár és a hadi tanács által egyetértő közös működésre utasított.

1664 január 20-án indult ki a sereg Zrínyivárból, s 21-én Berzence alá érkezett; miután a török őrség már másnap alkudozást ajánlott, a vár minden nagyobb nehézség nélkül elfoglaltatott; ugyanez történt 25-én Babocsával. A sereg útját folytatva, elhaladt 27-én Szigetvár előtt, s 28-án Pécs alá ért. E város 29-én rohammal bevétetett, de a török védő őrség a várba vonúlt vissza s ott erősen tartá magát.

A vezérek most akként egyeztek meg, hogy Hohenlohe Pécs várát fogja ostromolni, Zrínyi pedig Eszék felé megy, a hírneves Dráva-híd elrombolására.

Zrínyi ennél fogva már másnap, január 30-án elvált a németektől; a törökök mindenütt kitértek előle, a pozsegei bég átfutott a Dráván, Dárda kiürített. Február 1-én Szulejmán nagy hídja folyóújtatott s két nap múlva már csak itt-ott kiálló kormos czövekkel jelölték a helyet, hol a törökök másfél század óta használt remek hidja állott. Hat nap múlva Zrínyi hada ismét Pécs alatt volt, hol Hohenlohe még mindig eredmény nélkül fáradozott.

De itt a vezérek közt viszály tört ki, mely az ostrom félbehagyását eredményezte. A város folyóújtatott s a sereg, miután útközben még Segesdet megvette, február 15-én ismét Zrínyivárnál állott, hol a németek Zrínyitől elváltak.

Három vár, három palánk, 40 ágyú, 3000 ló, 20,000 darab szarvasmarha foglaltatott el e hadjáratban, s elpusztított az egész vidék, melyen át a török betörő sereg vonulni szokott.

De az anyagi eredménynél még sokkal nagyobb volt az erkölcsi hatás, melyet Zrínyi Miklós hadjárata előidézett. A török szégyennel, haraggal és félelemmel telt el, biztosság-érzete megrendült. A császár és Porcia miniszter hízelgő levelekben köszönték meg Zrínyinek a kivívott sikereket, s Regensburgban hálaadó ünnepi körmenet tartatott, melyen a császár személyesen részt vett. Ausztria, Németország s az egész külföld ujongott örömeiben; a pápa, Olaszország, Franciaország, Spanyolország, Németország fejedelmei pénzzel és kitüntetésekkel halmozták el ¹⁾ a jeles magyar vezért, az egyedülit, ki eddig a török ellenében sikereket kivívni képes volt. A császár halála még tovább is ment s Zrínyi Miklóst a törökön kivívott számos diadalaiért *birodalmi hercegi czímmel* kínálta meg. De Zrínyi cselekedeteinek jutalmát saját öntudatában találta föl, s a kitüntetések, köztük a hercegi czímet is, szerényen visszautasította.

Zrínyi fényes pályája azonban forduló ponthoz ért. A mily mértékben emelkedett a magyar hős hírneve, dicsősége, oly mértékben növekedett ellenségeinek írgysége, gyűlölete.

Montecuccoli és hatalmas, befolyásos pártja előbb csak fity-

¹⁾ A pápa arany ereklyetartót s hadi költségeire pénzsegélyt, a spanyol király az aranygyapjas rendet küldte neki; XIV. Lajos francia párré nevezte ki s 10,000 tallért küldött stb.

málással, az elért eredmények kicsinylésével igyekezett Zrínyi érdemeit kisebbiteni; de midőn a magyar párt befolyása hova tovább növekedett, Montecuccoli és társai pedig mindinkább háttérbe szorultak, megkezdődött a sötét aknamunka, az élet-halál harc, melynek egyetlen célja Zrínyinek a tevékenység teréről való leszorítása, s a magyar befolyásnak az udvarnál való megsemmisítése volt.

Az eredmény gyors volt és meglepő.

A téli hadjárat fényes sikere után, melyben Zrínyi Miklós hadi tervének első részét már tényleg végrehajtotta s az elért eredményvel mintegy biztosítékot nyújtott az iránt, hogy második részét is sikerrel fogja végrehajtani, Zrínyi és a magyar párt bizton hitték, hogy a fővezérlet Zrínyi Miklóstra bízatik s neki mindazon erők alárendeltetni fognak, melyek fölött a kormány ez idő szerint rendelkezett.

De reményeikben úgy Zrínyi, ki magát már a megelőző megbízatás után egész kedvvel és önérzettel «az egész magyar haza vezérének» nevezte, s most egész élete legszebb álmai teljesedésének küszöbén állott, valamint a magyar hazafiak, kik Zrínyi törekvéseit támogatták, keserűen csalódtak.

A Regensburgban márczius havában tartott hadi tanácskozások ama sajátos és hadművészeti szempontból félszeg hadi tervet születték, melyről már fentebb megemlékeztünk, s mely Montecuccoli és Zrínyi tervét egyesítve, értékétől mindkettőt megfosztotta.

E terv szerint a császári hadseregből, a német birodalom contingenseiből, és a magyar csapatokból *három hadsereg* volt alakítandó. A fősereg *Montecuccoli* alatt a Duna völgyében Esztergom, Buda s később Belgrád felé működik; létszáma egyelőre 28,800 fő, melyhez később Badeni Lajos német birodalmi és Nádasdy magyar csapatai csatlakoznak; a második, vagy északi sereg, *Souches* altábornagy alatt Felső-Magyarországon működik; a harmadik, vagy déli hadsereg végre *Zrínyi Miklós, Strozzi Péter és Hohenlohe Gyula* tábornokok *közös vezérlete* alatt Kanizsa ellen s a Dráva-vonalon volt működendő. E hadsereg létszáma egyelőre 12,500 főben állapítottat meg; ehhez csatlakozandók voltak még Zrínyi horvát, Batthyány, Esterházy és Draskovics magyar-horvát csapatai.

Ime tehát az egész erő fővezérlete helyett Zrínyi Miklós annak csak egy töredékét kapja, s még e csekély erő fölött való parancsnokságot is két egyenlő hatáskörrel bíró vezértárral kell megosztania.

Zrínyi mélyen elszomorodott a változáson, de fenkölt szelleme most is diadalmaskodott a megaláztatás, a személyes becsvágy sérelme fölött: nagy lelke csak a haza üdvét kereste s bár meggyőződve volt arról, hogy a török háború az ő tervezete és vezetése mellett, más fordulatot vesz vala, megnyugodott a király tekintélye által szentesített intézkedésen, s el volt határozva, hogy a haza ügyét ez alárendelt szerepben is híven fogja szolgálni.

Sajátságos azonban, hogy bár a regensburgi hadi terv Montecuccoli eszmemenetét követte, mégis Montecuccoli volt az, ki a tervvel, mely állítása szerint hozzájárulása nélkül alkottatott, legkevésbé volt megaláztatva.

Ellenezte a kanizsai hadjáratot, mely Zrínyi tervének egyik láncszeme volt, s mely véleménye szerint nem állami, hanem magánérdekből — Zrínyi birtokainak megoltalmazására — ajánlatott; ellenezte pedig, mert előre látta, hogy Zrínyi erélyes hadviselési módja a drávai hadszínhelyet — a török főseréget ide vonván — rövid idő alatt fő hadszínhelylé változtatja, s míg ő Esztergom vívásával bajlódik, Zrínyi a Drávánál dicsőséget arat.

De nem volt megaláztatva a főserég összeállításával sem, melynek létszámát — természetesen a déli sereg rovására — 50,000 főben és 140 ágyúval kívánta megállapítani. A császárnál ez iránt ismételten lépéseket tett, de bár visszalépéssel fenyegetőzött, a császár a regensburgi határozatokat mégis fentartotta.

De kieszközölte pártja a hadi tanácsnál a déli hadsereg három fejjé vezérletét, mi e sereg működésének sikerét már eleve megíúsította, továbbá azt, hogy a déli hadsereg hadi szerekkel oly hiányosan szereltetett föl, hogy hadműveleteit mindjárt kezdetben csak több heti késedelemmel indíthatta meg.

Mert Zrínyi Miklós Kanizsát már április első napjaiban körülnézni s ostromolni kívánta, hogy az ostromot — tervéhez képest — még előbb befejezze, mielőtt a nagyvezír serege a Dráván átkel. De a lőszer, s a legszükségesebb ostromszerek hiánya ezt lehetetlenné tette s a sereg csak április 27-én juthatott Kanizsa alá.

Zrínyit e huzavona annyira elkedvetlenítette, hogy tervéről lemondva, vissza akart vonulni. De a Montecuccoli-pártnak szükségese volt a kanizsai vállalat kudarczára, mely már előlegesen is biztosra volt vehető, mert e nélkül Zrínyit leszorítani nem lehetett volna, s így Zrínyit Bécsből buzdíttatni nem szünt meg.

Az ostrom megkezdett, de az ostromszerek és tüzér-anyag gyarlósága folytán még május végével sem jutott eredményre,¹⁾ amikor pedig már *a nagyvezír serege a Dráván átkelt s Szigetvárnál állott.*

Ámde ép e válságos időpontban, midőn a vezérek egyetértésére legnagyobb szükség lett volna, érte el a már kezdettől fogva meglevő viszály tetőpontját.

Zrínyi ajánlotta, hogy az ostromló sereg kerekedjék azonnal föl s *a törököt támadja meg*; de vezértársai, különösen Hohenlohe, ki mint mestere, Montecuccoli, a háborút számokkal viselte, semmikép sem egyezett bele, hogy a 18,000 főnyi sereg a nagyvezír 40,000-nyi seregét megtámadja. Hiába adta Zrínyi elő, hogy a török sereg számra nagyobb ugyan, de értékre sokkal csekélyebb, hogy seregében nincs egyetlen magyar, ki a győzelem biztosságában kételkednék, hogy ő a törököt sokkal kedvezőtlenebb számarány mellett is már gyakran megverte; Strozzi tábornok, ki a török háborút jól ismerte, hajlandó volt a támadásra, s Zrínyi ajánlatát támogatta, de Hohenlohe, ki szintén a sereg megtartását tartotta a háború legfőbb czéljának, mint azt Montecuccolitól tanulta, a támadásra nem volt rábírható s *«a kereszténység magasabb érdekeinek megóvására»* az ostrom fölhagyását és a visszavonulást sürgette.

Ha valamikor, úgy most másodízben alkalma lett volna Zrínyi-nek kardját a földhöz vágni, midőn vezértársának gyámoltalansága, hogy ne mondjuk gyávasága miatt az ellenség szeme láttára hátat fordítani s visszavonulni kényszerült. Hátrálni most, midőn alkalma lett volna egy fényes győzelmet kivívni, a magyar névnek mérhetetlen dicsőséget szerezni, s Magyarország fölszabadításának nagy művét megindítani.

¹⁾ Az ostrom lefolyását lásd «Hadtörténelmi Közlemények» 1888. évfolyam 632–645. lap.

Emberek és országok sorsa egy válságos pillanatban dől el. Ilyen pillanat volt a mostani. Ha Zrínyi a német Hohenlohét a támadásra ráveheti s a török sereget megveri, biztos győzelmében pedig kételkedni a legkisebb okunk sincs, a török háború ügye a Montecuccoli-párt kezéből Zrínyi és a magyarok kezébe megy át s a Zrínyi-család s vele egész Magyarország sorsa más fordulatot vesz.

Nem sikerült; a hátrálások nagymesterének tanítványa méltó maradt mesteréhez s a visszavonuláshoz mereven ragaszkodott.

E pillanat ledöntötte Zrínyit a magaslatról, melyre magát föl-küzdötte; szédítő gyorsasággal közeledik ezentúl a végzetes örvényhez, melynek végén, hogy tragikus sorsa végkép beteljék, már tárt karokkal várt reá az erőszakos halál.

A három fejű sereg megkezdte visszavonulását Zrínyivár felé.

Zrínyi szíve keserőséggel volt telve, de még mindig remélt. A vár előtt s arra támaszkodva Zrínyi meg akart állapodni, hogy a török seregét bevárja s azután megtámadja. Még egy kísérletet tett, hogy vezértársait cselekvő föllépésre bírja; utalt a kedvező terepre, melyen a török sereg előnyös viszonyok közt volt megtámadható, a vár közelségére, mely minden eshetőségre biztos menhelyet nyújthatott. Mind hiába. A német vezéreket a hátrálásban többé föltartóztatni nem lehetett s Hohenlohe mindaddig, míg serege s a török közt a Mura folyót nem tudta, semmiféle vállalatba bocsátkozni nem akart.

A seregek tehát a Mura jobb partjára vonultak s a vár és környezete fölött uralkodó magaslatokat a törököknek engedték át.

Evvel Zrínyi szerencsecsillaga örökre letűnt.

Már a visszavonulásról szóló első jelentésre fölülkerekedett Montecuccoli és pártja; büszkén hivatkoztak arra, hogy ők a kanizsai hadjárat kudarczát előre látták — a minthogy láthatták is, mivel ők készítették elő — s az udvarnál megjelenő Montecuccoli, ki a fősereggel még mindig Óvár körül tétlenül ácsorgott s figyelmét nem az ellenségre, nem hadi terve végrehajtására, hanem a kanizsai eseményekre fordította, s izgatottan várta a hírt gyűlölt ellenfele bukásáról, — mint mentő angyal állott a császár elé s kész volt «koczkára tenni hírnevét», hogy az ügyeknek jobb irányba való fordítását megkísérelje.

Junius 15-én érkezett Montecuccoli a táborba, hol a zavar

tetőpontján állott. Az eddigi közvetítő, Strozzi, a Mura védelmében elesett, Hohenlohe pedig nyílt ellenkezésben állott Zrínyivel, mi a német és magyar-horvát csapatokra is átragadván, a surlódások napirenden voltak.

Montecuccoli meghallgatta Zrínyinek a támadásra vonatkozó terveit, de erre még kevésbé volt rávehető, mint előbb Hohenlohe, kinek magatartását teljesen helyeselte. Sőt mi több, ha Montecuccoli teljesen hajlamai szerint cselekedhetik, úgy Zrínyivárt, e «hitvány aklot», mint az erődöt megvetően nevezte, menten odahagyja s visszavonul a Dunához.

Ezt azonban még sem tehetette. Határozata tehát az volt, hogy a várat ugyan védelmezi, de miatta — bár időközben a sereghez tetemes erősítések érkeztek — ütközetet kockáztatni nem fog.

A német-magyar sereg már számra egyenlő volt a törökkel, sőt azt fölül is múlta, a vár helyzete napról-napra szorultabb lett, de Montecuccoli a támadást különféle ürügyek alatt folyvást halogatta. Már a török táborban levő császári követ is bámulatának adott kifejezést, hogy az alig 30,000 főnyi török hadat miért nem támadják meg; de Montecuccoli azt felelte, hogy a szökevények 70,000-ról beszélnek s így a sereget kockára tenni nem lehet.

Zrínyi haragos szomorúsággal szemlélte mindezt; nem volt többé kétsége, hogy Montecuccoli egyetlen czélja az, hogy Zrínyivár, a Zrínyiek e kedves, sok vérrrel megvédett fészke, az ellenség kezébe kerüljön. Junius 27-én a magyar-horvát csapatok a várból végkép kivonattak, «nehogy tovább védelmezzék», mint Zrínyi keserűen megjegyezte.

E közben a hadi tanácsban is mindinkább kellemetlen jelene-
tek fejlődtek ki, s a helyzet Zrínyire tarthatlanná vált.

Junius 28-án Zrínyi lebontatá sátrát, hogy Bécsbe menjen, a királynál panaszt emelendő. E hírre az udvaronc z tábornagy megdöbbsent s előbb maga sietett hozzá, szándékáról lebeszélni, majd a táborban levő magyar urakat kérte föl. Zrínyi ennek daczára junius 29-én Csáktornyára utazott. Este a magyar urak levélben még egyszer fölkérték Zrínyit a visszatérésre, ki erre hajlandó is volt, midőn hírét vette, hogy Zrínyivárt a török, Montecuccoli és az általa vezérelt 40,000 főnyi sereg szeme láttára, lövés és vedelem nélkül, rajtaütés útján bevette.

A nagyvezír az elfoglalt Zrinyivárt július 7-én a Montecuccoli által elhelyezett aknákkal léggeröpítette s azután seregével Kani-zsára ment.

Zrinyi vára bevétele után visszatért ugyan a táborba, mely még mindig tétlenül szemlélte a szemben álló ellenséget, a vár pusztulása után azonban a tábort, hol már csapatja sem volt, odahagyta s Bécsbe ment, hogy a maga számára egy önálló hadsereg vagy hadtest parancsnokságát kieszközölje.

De az udvarnál már a Montecuccoli pártja uralkodott s Zrinyi minden fáradozása hiába való volt. Zrinyi seregétől, várától, befolyásától megfosztva, Csáktornyára vonúlt.

Montecuccoli ezalatt kivívta életének egyetlen győzelmét: a Szt.-Gothárd melletti csatát, melyet a francziák unszolására fogadott el, s ugyanezek bátor közreműködésével nyert meg.

Ez végkép döntött Zrinyi sorsa fölött. Bárha a császári seregnek a csata után bekövetkezett tétlensége újból Zrinyi felé irányozta a figyelmet, tevékenységre többé tere nem nyílt, mert a császári kormány elfogadta augusztus 10-én a vasvári gyászos emlékü békét, mely a háborúnak egyelőre véget vetett.

Zrinyi s vele egész Magyarország megdöbbenve hallotta e béke föltételeit, mely nem lehetett volna az országra gyászosabb akkor sem, ha azt nem fényes győzelem, de nagy vereség előzi meg. A vasvári béke még jobban kiszolgáltatta Magyarországot a töröknek, mint eddig volt; Nagyvárad, Érsekujvár, Kanizsa török kézen maradt, Székelyhíd lerombolandó, Zrinyivárt többé fölépíteni nem szabad, a császár a török adófizetőjévé vált. Ezek voltak Montecuccoli szentgotthárdi győzelmének gyümölcsei.

A császári kormány tudta, hogy e béke Magyarországon nagy visszatetszést fog szülni, s aggodalmas figyelemmel kísérte Zrinyi Miklósnak, mint a magyar ellenzék vezérének s a magyar nemzet hivatott képviselőjének, minden lépését.

De Zrinyi végső elkeseredésében alkotmányos óváson kívül egyelőre semmit sem szándékozott tenni; reményét vesztvé visszavonúlt csáktornyai birtokára s a vadászatban keresett szórakozást. E közben érte őt váratlanul 1664 november 18-án a halál.

A sors még halálában is mostoha volt hozzá s nem engedte, hogy a csatamezőn vérezzen el; a hős keblet, melyet a legtisztább,

legönzetlenebb hazaszeretetet töltött be, egy vadkan agyari tépték szét.

Evvel bevégeztük Zrínyi Miklós vezéri pályájának vázlatát.

Isten és a sors által kegyelt embereknek jut annyi dicsőség, Isten és a sorstól elhagyott embereknek annyi keserűség osztályrészül, mint a mennyi Zrínyi Miklósnak jutott.

Nem egy fejjel: egy évszázaddal emelkedett ki Zrínyi kortársai közül, s ha lelke legtitkosabb gondolatai között talán a korona is helyet foglalt, ám bátran állíthatjuk, hogy szellemének fensége, szívének és jellemének nemessége, a lángoló szeretet, melylyel a magyar hazát s annak dicsőségét keblére ölelte, Mátyás királynak méltó utódává tették volna őt. De nem hiszszük, hogy Zrínyi valaha a trónra, a koronára vágyott volna. Lelkének egyetlen és legfőbb vágyát hazájának a török rabszolgaság alól való fölszabadítása képezte; kitöltötte ez keblét teljesen s e mellett semmi más vágnak hely nem juthatott.

De a sors, melyben ő az emberek cselekedeteinek Isten után legfőbb intézőjét látta, talán ép azért, mert annyira bízott benne, mostoha volt iránta.

Zrínyi hadi terve az 1664-ik évi hadjáratához hadvezéri hivatottságát minden kétségen felül helyezi, valamint nem hagyunk kétséget egyéb iratai és nyilatkozatai sem az iránt, hogy teljes mértékben bírt mindama kellékekkel, melyek egy nagy hadvezérnél megkívántatnak; kétségtelen az is, hogy szelleme magas rőptében messze elhagyta azokat, kik vele vagy körülötte a hadi mesterséget űzték, s még kétségtelenebb, hogy azokat úgy erkölcsi tulajdonokban, mint személyes bátorságban, vitézségben felülmúlta.

Ámde mind e tulajdonságok teljes kifejtésére, mind e tehetségek érvényesítésére hiányzott a tér, hiányzott az alkalom, s ha az kínálkozott, ellenségeinek gyűlölete, vezértársainak irigysége, megfosztotta, elütötte őt tőle.

Hiányzott a «sors bona», a jó szerencse.

RÓNAI HORVÁTH JENŐ.